

Erkölc s egy anyagias világban?

Vajon a gazdasági növekedésnek vannak erkölcsi következményei? Ezzel a kérdéssel már a múlt nagy közgazdászai és filozófusai – Adam Smith és John Rawls – is kiemelten foglalkoztak. Benjamin Friedman, harvardi professzor, legújabb könyvében – „A gazdasági növekedés erkölcsi következményei” („The Moral Consequences of Economic Growth”) – azt fejti ki, hogy ez a kettő egymással teljes mértékben összefüggő, egymást erősítő dolog. A február 8-án megrendezett, IMF által szponzorált Könyvfórumon Sebastian Mallaby (a The Washington Post újságírója), Nigel Ashford (a GM Egyetemről), Simon Johnson (MIT) vitatkoztak Friedmannel Andrew Small tisztelendő atya közreműködése mellett. A vita összefoglalóját az IMF Survey közölte.

Friedman szerint, ha a mediánjövedelmek növekednek, és az emberek többsége magasabb életszínvonalon él, akkor ennek hatására pozitív erkölcsi változások következnek be. Friedman a felvilágosodás gondolkodóitól kölcsönzi könyvének alapelvét, miszerint a megnövekedett lehetőségek hatására az emberek nyíltabbak, elfogadóbbak, toleránsabbak lesznek egymással, nő a társadalmi mobilitás és a demokrácia is fejlődik. Ám ha a gazdaság stagnál vagy hanyatlik, akkor ezek a folyamatok a visszajukra fordulhatnak.

E gondolat szerint nem a GDP növekedése a lényeg, hiszen ha a felső 10%-nak jobbak lesznek a jövedelmi viszonyai, az megjelenik a GDP-ben, viszont a középosztálybeli polgárok életszínvonalában nem tükröződik az ilyen típusú növekedés. Ugyanígy, ezek az emberek határozzák meg a közkerkölc színvonalát is egy országban, az ő szavuk a mérvadó. Ha nő a jövedelmük, akkor inkább oda tudnak figyelni a társadalmi folyamatokra is, ami lényeges szempont az erkölc kialakulásakor. Ha ez a fajta folyamat-érzékelés

elsorvad egy társadalomban, akkor gyakorlatilag a demokrácia kerül veszélybe.

Friedman példaként az 1850-es évektől kezdődő bevándorlási hullámokat vázolta fel a gazdasági növekedés és a bevándorlók elfogadása közötti összefüggésben. Kedvezőbb volt a bevándorlók fogadtatása olyan időszakokban, amikor a gazdasági növekedés erőteljes mértékű volt, és kevésbé volt pozitív azokban az időkben, amikor a növekedés lassult vagy leállt.

Sebastian Mallaby párhuzamot vont Friedman és Richard Layard (London School of Economics) nézetei között. Mind a ketten a gazdasági növekedés és a boldogság közti összefüggést keresik. Layard könyve – „A boldogság új tudománya” („The New Science of Happiness”) – szerint az emberek nem feltétlenül boldogabbak, amikor gazdagabbak, így a GDP növekedésére való törekvés szerinte is megkérdőjelezhető. Ám kettejük között ellentét feszül, mert ahol Friedman azt mondja, hogy a gazdasági növekedés a nyitottság és tolerancia egyik forrása lehet, ott Layard szerint a kemény munka, mint a gazdasági növekedés elérésének eszköze, boldogtalanná és stresszesebbé teheti az embereket.

Míg Friedman a növekedés kérdését a társadalomra vetíti ki, addig Mallaby a problémát az egyén szemszögéből közelíti meg. Szerinte tehát erkölcsi változásról akkor beszélhetünk, ha az egyének erkölcs megváltozik. Abban azonban egyetértenek, hogy a magasabb jövedelmi szint ténylegesen nyitottabbá és toleránsabbá teszi az embereket. Több lehetőségük adódik ugyanis tapasztalatokat szerezni a világból, még ha ezáltal nem is lesznek feltétlenül boldogabbak.

A vita során szóba került a növekedés kedvező mértéke is. Friedman vitatkozik a közgazdászokkal, akik a piacon meghatározott növekedési mértéket tartják megfe-

lelőnek, a háztartások és a vállalatok meghatározó szerepével magyarázván. Szerinte ebben a növekedési rátában nincs erkölcsi tartalom, így a piac által meghatározott növekedés lassabb lesz, mint a társadalmilag optimális. Itt adódik a lehetőség az államnak a beavatkozásra, hiszen az állam kezében összpontosulnak olyan eszközök, amelyekkel biztosítani lehetne a társadalmilag optimális növekedést. Nigel Ashford azon a véleményen van, hogy Friedman előbb leírt gondolata egy idealizált államra vonatkozik, ami beavatkozik, amikor a piac nem működik tökéletesen. Nem veszi figyelembe, hogy a kormányzat sem tud mindig helyesen beavatkozni a piaci működésbe.

A résztvevők abban megegyeztek, hogy *a gazdaság és az erkölcs közötti kapcsolatra kevés figyelmet fordítanak*. Friedman megfigyelései szerint a gazdasági növekedéshez gyakran negatívan viszonyulnak az emberek, így elképzelhető, hogy egy szélsőséges esetben két csoport alakulhat ki: az egyik, amelyik a növekedés mellett, a

másik pedig a növekedés ellen teszi le a voksát.

Johnson kitért arra, hogy sokan ezt az egész növekedési elméletet azért vetik el, mert csak a rövid távú hatásait veszik figyelembe. Példaként a környezetvédelmet említette: kezdetben a növekedés káros hatással lehet a környezetre, de amint a jövédelmek felhalmozódnak, az emberek jobban oda fognak figyelni a természetre.

Zárszóként Friedman az USA helyzetét vázolta fel. Annak ellenére, hogy 6 éve folyamatosan nő a GDP, az életszínvonal nem változott. Ha az átlagos amerikai állampolgár nem érzi semmit a növekedésből, kezdi elveszíteni érdeklődését a közügyek iránt, nem látja a társadalomban végbemelő folyamatokat. Így romlani fog a demokrácia minősége, illetve süllyedni a társadalom morális szintje.

(Forrás: IMF Survey – „Morality in a material world?”)

JAKUBEK RENÁTA

Jörn Lüdemann: A nevelő állam

Manapság az állam egyik meghatározó célja polgárai cselekvésének, magatartásának befolyásolása, természetesen az általa kívánatosnak tartott irányba. Ennek érdekében az eltelt évtizedekben a különböző büntetések és kényszerintézkedések mellett egyre kifinomultabb, de egyben vitatható eszközöket, technikákat fejlesztett ki: büntetőadót és anyagi természetű kedvezményeit alkotmányjogászok már jó ideje illetik kritikával. *A bonni jogász, Jörn Lüdemann könyvében a kormányzat egy eddig átfogóan még nem vizsgált eszközét, az egyes hatóságok társadalmi erkölcsöt befolyásoló szerepét elemzi*, ami véleménye szerint közvetett módon korlátozza az egyes emberek szabadságát. Példaként a hulladékkal, annak kezelésével kapcsolatban megnyilvánuló, az állam által „kialakított” társadalmi reakciókat említi. Ennek kapcsán jut arra a következtetésre, hogy a „társadalom tanítását célul kitűző” állami politika nem nélkülözhet mindenféle alkotmányos alapot, korlátozása bizonyos törvényes kereteket igényel.

A világban manapság mindenki úgy gondol a németekre, mint a szelektív hulladékgyűjtés nagymestereire, aminek persze a szerző szerint kérdéses eredményessége van a fenntartható fejlődés, a természet egyensúlyának megőrzésében. Mindezt persze a kialakított szabályrendszer egymaga nem biztosította volna, szükség volt hozzá az állam által vezényelt erkölcsi nyomásra, ráhatásra is. Ennek segítségével sikerült elérni, hogy az egyes háztartásokban nemcsak azért gyűjtik szelektíven a szemetet, mert a különböző előírások megkövetelik azt, hanem mert a németek mindezt „helyes cselekedetnek” tartják.

Az író szerint az állam számos más területen is zászlajára tűzte az állampolgárok nevelését, mindez pedig túlmutat a pusztá igazgatási feladatokon, hiszen az emberek ezáltal nemcsak információt kapnak, és ezek birtokában döntenek tetteikről, hanem a hatalom által kívánt módon cselekszenek. Kiválóan jellemzi ezt egyes „állami reklámszakemberek” munkája, akik pusztán a „jó” célra való utalással is képesek nyomást gyakorolni a társadalomra. A szerző szerint az ilyen jellegű állami (át)nevelés semmiképp sem korlátozza kevésbé az emberek szabadságát, mint egy jogszabály.

A könyv tömör, de a jogban járatanok számára is könnyen értelmezhető módon mutatja be a szerző témával kapcsolatos álláspontját. Lüdemann épít más tudományágak ismeretére is, különösen a közgazdaságtan és a szociálpszichológia említendő itt meg. Művében az állam bírálata természetesen csak közvetett módon jelenik meg, hiszen ezzel a tevékenységével a hatalom sem a gondolkodás szabadságát, sem az általános személyiségi jogokat nem sérti. A legfontosabb problémát tehát nem ezekben, hanem a demokrácia alapelveinek megsértésében látja a német jogász: az éppen kormányzó politikusok képesek a saját világvégük szerint befolyásolni az embereket, ezáltal növelve és megszilárdítva saját szavazótáborukat.

Lüdemann szerint tehát szükség volna az állam tevékenységének bizonyos korlátozására e területen, hiszen az államnak, illetve az egyes kormányoknak nincs joga polgárai viselkedésének öncélú befolyásolására. (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 06.03.2006., Nr. 55/ 14. oldal)

HORVÁTH NORBERT

Tolerancia és tisztelet

A nagy port kavart vállalati botrányok (Enron, Babcock és Parmalat) óta az etikai elvek egyre fontosabbakká váltak. Miket is tekintünk gazdasági szempontból releváns értékeknek? Csak a keresztényi elveken alapulnak, vagy az ésszerűség is fontos szerepet játszik? Egy etikai rendszer inkább egy térképet, mint konkrétan meghatározott utakat és inkább egy útmutatót, mint politikailag meghatározott terveket kellene, hogy jelentsen. „Mint minden térkép, ez sem zárhatja ki, hogy két azonos céllal és etikai elvekkel rendelkező ember különböző utakat válasszon a célja megvalósításához.” Így magyarázza Ulrich Hemel az etikán alapuló cselekvést. Két alapértéket nevez meg: a toleranciát és a tiszteletet. A gyermekmunka példáján mutat rá a szerző arra, hogy miért tűnik elfogadhatatlannak egy ilyen foglalkoztatási forma a nyugati értékfelfogás szerint. Azokban az országokban azonban, ahol a várható élettartam nem olyan magas, mint nálunk, tekinthetünk a gyer-

mezmunkára úgy, mint egy szükséges hozzájárulás a családi kasszához.

Ulrich Hemel egyrészt arra biztatja a vezetőket, hogy olyan döntéseket hozzanak, amelyek „mélyebben világítják meg cselekvéseink háttérét”. Írását sokszor támasztja alá a gyakorlatból vett példákkal és saját tapasztalatokkal a szerző, aki a Paul Hartman részvénytársaság egykori vezetője volt és jelenleg a műszaki egyetem professzoraként is tevékenykedik. Másrészt annak fontosságát hangoztatja, hogy a globalizáció korában tiszteletben kell tartanunk a különböző kultúrák eltérő szokásait és nem ítélni meg őket csupán a saját, nyugati nézőpontunk szerint.

Ulrich Hemel: Wert und Werte (Érték és értékek). A menedzserek etikája. Egy vezérfonal a gyakorlati alkalmazáshoz.

Carl Hanser kiadó, München 2005, 306 oldal, 24.9 Euró

HEGEDŰS ANITA